

med Wilhelmina som inspiration. Hon hade ju varit en sån kompetent företagsutvecklare och effektiv arbetsledare. Nu skulle de dolda kvinnliga ledarresurserna tas till vara, nu skulle landsbygden växa! Så föddes Wilhelminaakademien. Det var som att öppna en sluss, när detta pilotprojekt startade, med stöd av länsstyrelse och EU, så stort var behovet, så glad entusiasmen!

I dag har Wilhelminaakademien vuxit ur stationshuset och har en egen kursgård. Där bedrivs en omfattande utbildningsverksamhet i kvinnligt ledarskap inom näringsliv och offentlig förvaltning. Stationshuset månas om av ett eget aktiebolag och en ideell förening. I den gamla väntsalen finns Wilhelminas café med fika, smårätter, turistinformation, försäljning av lokala produkter och ibland utställningar. I Storvik är man naturligtvis stolt över sin märkeskvinna och på namnsdagen, den 26 maj, korar man också "Årets Wilhelmina".

Än finns de

När jag skrivit det här har så många andra namn poppat upp i mitt minne. Förtjänta, flitiga, framsynta gästrikedkvinnor, värda sin plats i historien. Så är det förstås överallt, men en gästrik turistperson gav mig en gång sin förklaring till all företagsamhet och öppenhet, nämligen det lilla landskapets belägenhet. Här gick sedan hedenhös den stora norrlandsvägen på rullstensåsen (bevakad av troll och av rövare), och på tvären gick de vatten-, väg- och sedermera järnvägsförbindelser, som fraktade timmer, järnvaror och människor från inland till kust. Vägar och impulser korsades och satte fart på de bofasta. Effekterna syns än i dag. Så har (s)-kommunen Ockelbo ett år nyligen utnämnts till landets företagarkommun nr 1, man är bra på att ta för sig av EU:s fördelar och man håller liv i sina europeiska vänortsförbindelser. Och det vore lätt att skriva en idag-bok om de cirkelledare, hembygdsforskare, företagare, historiegravare, fullmäktigeledamöter, omsorgschefer, konstnärer, sexbarnsmammor, täckstickerskor och andra som jag träffar var gång jag tittar in på det Konsum som ligger där jag sommarbor. Så visst lever de än i dag, de starka kvinnorna Katarina, Hedvig och Wilhelmina. Möt dem!

Läs gärna

Andersson, Bernt-Olov (red.): Ockelboboken (1989)

Bergman, Ingrid m.fl: Hedvig Ulfsparre och Gästriklands textila slöjd, Nordiska museet, 1984

Barbro Werkmäster

Hälsingland

Än blommar linet

Jag föddes i Söderhamn, från första stund omhuldad av kärlek från två släktgrenar. Min pappa Olof Norlings släkt har i flera led bott i Hälsingland och landskapets målare Albert Blombergsson är hans morfar. Pappas kärlek till Hälsingland förde han över till mig, även om mina rötter känns mer norrländskt fördelade. Min mammas familj kom till Söderhamn 1910, då morfar började som mältare på Sandbergs bryggeri. När jag var fyra år flyttade vi till Piteå, därifrån till Älvsbyn, sedan till Lycksele och sist Sollefteå. Men varje sommar återvände mamma och pappa "hem till Söderhamn" och till mitt jordiska paradiset längst in vid en vik av havet – Norrfjärd. Mostrarnas lilla sommarstuga rymde också oss, och runt fjärden, på roddavstånd, låg mina föräldrars ungdomsvänners stugor. Jag tillbringade även tre roliga gymnasieår i Söderhamn och tog studenten där 1952.

Min berättelse om Hälsinglands kvinnor kan bara börja med att jag i tankarna hämtar näring ur den stad där jag har mina rötter och hos min barndoms och ungdoms kvinnor: mamma Bojan, hennes systrar Anna och Elin, mina fastrar Anna och Karin, mammas vänner tant Aina, tant Lisa, tant Irma, moster Annas arbetskamrater "flickorna på Riks" (Rikstelefon) och mina gymnasieårs tant Ellen och tant Sigrid.

Kvinnor i arbete

Födda omkring sekelskiftet 1900 representerade min barndoms kvinnor en generation som började arbeta i tonåren, men slutade när de gifte sig. Några med statlig tjänst valde arbetet framför äktenskapet, och bodde kvar hemma eller som syskon med varandra. De var lärarinnor, kontorister, affärsbiträden och som sagt rikstelefonister. Min mormor var en skicklig hemsömmerska och min farmor hade varit lärarinna. Många gamla kvinnoarbetsplatser har försvunnit, men ett monument över kvinnors flit och bildning kan man fortfarande bese – Läroverket för flickor vid Kungsgatan, invigt 1881, genom vars salar så många förhoppningsfulla flickor strömmat under mer än 80 år innan det upphörde som flickskola och nu är grundskola.

Hur mycket kvinnornas arbete betydde för en familjs välstånd i alla sociala grupper ger Inger Brattströms bok *Sonmodern* (2003) en inblick i. *Sonmodern* är hennes morfarsmor, Gustafva Norell (1814–95), dotter till en präst i Norrala och gift med sin kusin Hampus

Norell, komminister och sedan kyrkoherde i Söderhamn 1847–63. Boken bygger på privata brev, läsaren får en intim bild av livet i de bägge prästgårdarna, men också hur Stava som änka delar ett eget hemman i Norrala med sin syster Christina, också hon änka. Hennes, med flit och god hushållning, sparade pengarna försvinner så småningom till ende sonens studier och slarviga ungarliv – och Stava blir väl förfaren i konstens att låna pengar och omsätta växlar!

Böndernas döttrar lärde sig tidigt de sysslor som kvinnor utförde på en bondgård. Kunskaperna överfördes från de äldre till de yngre, det var noga att allt gjordes på rätt sätt. Om något med mat- och djurhushållningen, inte minst hygien, blev fel, kunde det äventyra allas hälsa. Hur man tog hand om ull och lin, vävde och sydde påverkade användbarheten av tyger och kläder. Vinterförrådet av ost och smör tillverkades under somrarna på fåboden, och redan i 10–12 års ålder var många flickor så kunniga att de kunde tjäna som lillpiga på en annan gård. Även om kvinnor och män generellt hade skilda ansvarsområden kunde kvinnor, om så krävdes, gripa tag i sysslor som enligt normen var mäns. Eftersom försäljning av linnevaror till stor del låg till grund för hälsingeböndernas välstånd från slutet av 1700-talet och in på 1800-talet var det mest kvinnorna som var upphovet till detta. Det mesta av de linnevävnader som såldes var grova tyger, bl. a. segelduk, men Hälsingland var även känt för de tunna linnevävnadernas utsökta kvalitet.

Männen ansvarade för linplantans tyngre beredning och som regel för försäljning av vävnaderna. Det var också män som konstruerade maskiner, bl. a. för skäkning och bräkning av linet, och som startade de första industrierna. När Stephan Bennet övertog ledningen för Flors Linnemanufaktur utanför Söderhamn 1731 startade han spinnskolor för flickor, ledd av Catarina Raberlant från Tyskland, och både kvaliteten och kvantiteten höjdes markant. Kunskapen fördes vidare till hemmen och när fabriken var som mest produktiv höll den nära 2000 spinnerskor sysselsatta ute i socknarna med att spinna för dess räkning. Flors hade en varierad produktion, men var mest känd för sin damast, som såldes också till hovet. Fabriken upphörde med damastvävning 1845 och stängde 1859. Lin odlades och linne tillverkades på många andra platser. I Forsa utanför Hudiksvall finns från 1897 industriell spinning av garner, men i dag är linet uppblandat med syntet. Växbo Lin nära Bollnäs är ett väveri och spinneri och i det anslutna vattendrivna linberedningsverket i Trolldalen kan linberedningen ännu följas i en äldre autentisk miljö.

Alla hade det förstås inte gott ställt. De som emigrerade till Amerika på 1800-talet gjorde det framför allt av fattigdom och många var från Hälsingland. Från Alfta utvandrade ungefär

300 personer år 1846, men deras skäl var framför allt en trosfråga – de hade låtit sig fångas av predikanten Erik Janssons läror. På Migranternas Hus i Alfta kan vi stifta bekantskap med honom och hans ”erikjansare” ända till bosättningen i Bishop Hill i Illinois. Den vi främst får följa är Brita Olsdotter (1827–87), dotter till en bonde och nämndeman, som med tre systrar företog den strapatsfyllda resan till det nya landet, dit den yngsta aldrig nådde. Resans etapper är åskådliggjord med texter, föremål, ord och musik. Vid resans början hänger ett lapptäcke från trakten och berättelsen slutar med att Brita, eller Betsy som hennes nya namn blev, syr på det lapptäcke som nu finns på Tornbyggnings museum i Bishop Hill. Betsy gifte sig 1851 med möbelsnickaren Eric Andersson Lindström och fick sex barn. När kolonin upplöstes 1860 flyttade familjen till en egen farm och Brita Olsdotters liv slutar, som det började, på en bondgård, men under ett annat namn och i en annan världsdal.

Förvaltare och förnyare av hus, gårdar och traditioner

När 1800-talet närmade sig sitt slut började maskiner ta över tygproduktionen. Kvinnornas kunskap om textil slöjd var inte längre densamma. Redan 1874 hade Handarbetets Vänner stiftats i Stockholm för att rädda den gamla mönsterskatten och för att skapa nya mönster. Föreningen inrättade även en skola och öppnade en butik. På Tekniska skolan (nuvarande Konstfack) infördes textil som egen avdelning på 1890-talet. Vävning, broderi och mönsterritning blev en profession för yrkeskvinnor. 1899 bildades Föreningen för Svensk Hemslöjd och även ute i landet fanns intresserade kvinnor. Den främsta företrädaren i Hälsingland är Stina Rodenstam (1868–1936), som inte bara var kunnig i textilt arbete utan också en organisatör av Guds nåde. När hon 1894 gifte sig med lektorn och sedan föreståndaren för Hälsinglands Fornminnesförening Frans Rodenstam i Hudiksvall hade hon skaffat sig en gedigen utbildning. Första uppdraget var att organisera kurser i huslig ekonomi för Hudiksvalls folkskolor. År 1895 föddes dottern Greta, året efter sonen Sven och i januari 1897 flyttade familjen till fastigheten Minerva på Storgatan 22 där Stina Rodenstam samma månad öppnade Rodenstamska slöjd- och hushållsskolan. Efter några år utvidgades kurserna till seminarier för blivande slöjdlärarinnor och skolkökslärarinnor med kurser i hemslöjd och växtfärgning. De elever som inte bodde i staden var inackorderade hos familjen. 1903 öppnade hon den första arbetsstugan för barn, två år senare ordnades de första Barnens Dag-festligheterna, vars intäkter bl. a. gick till sommarvistelser för fattiga barn, och 1908 var det dags för Första Maj-blommor. Då hade Stina Rodenstam sedan länge insett värdet av Hälsinglands textila skatter och 1906 ordnat den första hemslöjdsutställningen i Hudiksvall och bildat en hem-

Stina Rodenstam (t. h.) räknar garndockor. Foto: Hälsinglands museum.

slöjdskommitté. Landsbygdens kvinnor kunde sälja sitt överskott i en lokal i Minerva.

Även på riksplenet var Stina Rodenstam en förgrundsfigur. Hon var med och initierade Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund 1912 och satt i dess första styrelse. Genom en omfattande föreläsningsverksamhet lärde hon känna de flesta inom området. Många av hennes f. d. elever återfanns som yrkesverksamma vävare, brodöser eller hemslöjdsföreståndare. De två som framför allt fortsatte hennes gärning var Ebba Fick, som bildade Gästriklands hemslöjdsförening och var dess föreståndare till 1928, och Bricken Gyllenhammar, föreståndare för Bollnäs Hemslöjdsförening. Med ledande förgrundsfigurer som Agnes Branting och Hedvig Ulfsparré (se Gästrikland) förde hon en livlig korrespondens om textil och kulturpolitik. Stina Rodenstam var med och ordnade utställningar och deltog i konferenser och kongresser. Åren 1919–26 var hon ledamot av hemstadens stadsfullmäktige och 1922 blev hon innehavare av den nyinrättade tjänsten som statens extra instruktör i husslöjd (från 1930 hemslöjd). Hon fick medaljer och plaketter och hyllades på många vis för sin gärning. Dottern Greta fick hjälpa till med allt detta från unga år och komponerade själv mönster.

Stina Rodenstams arkiv finns på Hälsinglands museum.

Ett hus som fortfarande står kvar är Helsingegården i byn Kåsjö utanför Järvsö, där Agnes Sundberg (1883–1928) 1918 inrättade en lanthushållsskola. Hon hade då varit lärare vid den första svenska skolan för lanthushållens kvinnor som Fredrika-Bremer-Förbundet startat 1907, Rimforsaskolan i Östergötland, och vid Fackskolan för huslig ekonomi i Uppsala. Agnes Sundberg fick Helsingegården av sin far, den hade då stått tom i flera år. Hon köpte upp möbler och textilier på auktioner och inredde skolan. Att ha vackert omkring sig var lika viktigt som att vara kunnig i allt som krävdes för att sköta ett lanthushåll, även trädgårds-skötsel och djurhållning. Skolan växte under de första åren, även med hjälp av eleverna. När Agnes Sundberg dog ombildades skolan till ekonomisk förening. Guri Bergström blev föreståndare och ledde utvecklingen fram till 1961. Då hade landstinget redan tagit över i moderna lokaler. De ursprungliga husen revs, men skolan som institution med sin alldeles speciella kultur levde vidare. 1990 överläts husen till Stiftelsen Helsingegården, som till 2004 arbetade med seminarier, gymnasieutbildning, masktillverkning och startade Hälsinglands träteater. Peter Oskarsson var ordförande i stiftelsen och Gunilla Kindstrand producent för verksamheten. Gården är nu såld.

I Ljusdal möter vi spåren av ännu en märkeskvinna, Karin Jonsson eller HansErs-Karin (1873–1943). Tack vare henne kan vi besöka Ljusdalsbygdens Museum nära kyrkan, invigd 1963. HansErs-Karins far dog innan hon föddes och tolv år senare gifte modern om sig med bonden Olof Ångberg på HansErs-gården. Man vet inte när Karins intresse för spånad och vävning uppstod eller var hon fick sina kunskaper ifrån, men hon var en auktoritet på området och deltog bl. a. som prisdomare i spånadstävlingar och gick alltid klädd i hemvävt. När föräldrarna dött tog hon över ansvaret för gården. Från 1921 satt hon i styrelsen för Ljusdals hembygdsförening och var meddelare till Nordiska museet. Karin Jonsson testamenterade en stor del av kvarlåtenskapen till hembygdsföreningen. En fjärdedel skulle användas för att främja kvinnlig hemslöjd och resten till en ”eldsäker” museibygnad. Karin Jonsson donerade också bohag och textilier till museet och ett av rummen på nedre våningen är ägnat henne. Där visas bl. a. kläder som hon burit och exempel ur hennes rika textila donation.

Folklivsforskaren Sigurd Erixon kallade de stora hälsingegårdarna för ”träslott”. Jämfört med små torp och mindre bondgårdar framstod de välbärgade böndernas gårdar i två våningar som luxuösa villor eller ”slott”. Familjerna hölls ihop och husen byggdes ut allteftersom nya generationer tillkom. Utvändigt är de utsmyckade med vackert utsirade och dekorativt målade förstukvistar, inomhus pryds väggarna med bemålade väggfält eller

tapeter. Och just till ”Träslottet” döpte den stridbara journalisten Willy Maria Lundberg (1909–2004) och hennes man Birger när de köpte Hans-Andersgården utanför Arbrå. Träslottet blev ett ”kvalitetshus” som visar funktionell och vacker design, serverar mat lagad av landskapets produkter och propagerar för en god utemiljö, bl. a. med trädgårdar och en lekplats. Gården öppnades för allmänheten 1965 och blev genast ett omtyckt utflyktsmål för turister. Min familj rastade alltid på Träslottet, när vi om somrarna bilade från Rättvik till Söderhamn. Särskilt minns jag den permanenta utställningen med svenskt porslin och restaurangens goda rågkakor med renskav. Willy Maria Lundberg var pionjär inom konsumentjournalistiken, slog ner på allt som var undermåligt och lyfte fram sådant som var bra, både av gammalt och nytt. Hon skrev i *Vi*, *Folket i Bild* och kvällstidningarna och var 1956–72 ledamot av Statens konsumentråd. Hennes skapelse lever vidare och sköts av en stiftelse. Fram till 2007 var hennes dotter Irja Persson föreståndare.

Två kvinnor som i nutiden lyft fram skönheten i de gamla hälsingegårdarna är konstvetaren Maj-Britt Andersson (f. 1955) och konstnären och författaren Nina Östman (tidigare Ericson, f. 1954). Den gemensamma boken *Husbibeln* med fotografier tagna av Nina Ericson och text av Maj-Britt Andersson är en storartad hyllning till dessa gårdar. Nina Östman bor under vinterhalvåret i Bengt-Ols gården i Glössbo, i Rengsjö och om somrarna i gården Pallars i Älvkarhed, som är öppen för visningar. Från början fotograf med flera böcker bakom sig t. ex. *Kläder* (1983) och *den Röda färgen* (1999), har hon också arbetat med andra konstformer som skulptur och video. Hennes intresse för kulturvård tar sig bland annat uttryck genom att föda upp och bevara gamla lantraser som allmogefår, något som hon och hennes man Anders Jansson berättar om i *Fårboken* (2005). Maj-Britt Andersson skrev sin avhandling om den hälsingske interiörmålaren Anders Ädel (2000).

Kvinnor i litteratur och konst

Hälsingland rymmer många skrivande kvinnor, både de som är barnfödda där och de som vuxit upp eller varit bosatta i landskapet. I boken *Gästrik-Hälsinge litteratur* av Bernt-Olov Andersson (1996) räknar jag till 31 kvinnliga författare. Den äldsta, Henrika Widmark, är född 1848 och gav under pseudonymen H. Mark ut två böcker *Barnafröjd* (1885) och *Barnens arfvedel* (1891). Övriga författare tillhör 1900-talet, även om Delsbostintan redan 1898 publicerade sin första visbok. En enda kvinna får en utförligare presentation: Astrid Forsberg, född i Bergsjö 1898 och utbildad till lärarinna, som skrev romaner med religiös inriktning. Bland författarna väljer jag att lyfta fram Ida Gawell-Blumenthal, Ulla Bjerne

och Barbro Sedwall, inte bara för att jag är mest förtrogen med deras böcker, utan också för att de på olika sätt representerat landskapet.

Från sitt första framträdande på Skansen 1895 till sin död behöll Ida Gawell-Blumenthal (1869–1953), mer känd som Delsbostintan, sin popularitet över hela Sverige och långt utanför våra gränser. Hon föddes i Arbrå, där hennes far var kyrkoherde. Hennes mamma var hans tredje fru, och sammanlagt hade hon nio syskon. Fadern dog 1881 och familjen flyttade till Gävle, men återvände om somrarna till Hälsingland. När Ida var 16 år gick hon och läste för sin sväger Carl Måhlén i Delsbo. Under det år hon tillbringade där vaknade intresset för den gamla hälsingekulturen. Ida lyssnade och lade på minnet, studerade gamla textilier och andra bruksting, lärde sig melodier, upptecknade berättelser och visor. Hon övade upp sin förmåga att framträda inför publik, och efter ett framträdande på en hemslöjdsutställning i Gävle lockade Artur Hazelius henne till Skansen för vårfesten 1895. Ida och hennes medagerande vänner berättade och ”sjöng sig in i allas hjärtan”. Hon flyttade till Stockholm för att studera till teckningslärarinna på Tekniska skolan, men fortsatte att uppträda på Skansen och for även på turnéer till grannländerna. Efter avslutade studierna 1898 gifte hon sig med läkaren Moritz Blumenthal och gav samma år ut vissamlingen *Stintans visor*. Tio år senare kom hennes första prosabok, *Stintans amerikafärd*, som skildrade hennes bejublade turné för svenskamerikaner i USA. Hon gav sedan ut ytterligare några böcker med historier från Hälsingland samt två bildvolymmer med bilder från Delsbo, illustrerade av Bror Hillgren. Framför allt fortsatte hon sitt berättande, och hade under tio år ett eget radioprogram. Så nog är Delsbostintan värd att stå staty på torget i Delsbo! Eller att få en blomma på sin grav på Arbrå kyrkogård.

Inte lika känd som Delsbostintan är Ulla Bjerne (1890–1969), som i den självbiografiska *Livet väntar dej* beskriver Söderhamn och sin borgerliga uppväxtmiljö. Boken ger en målande skildring av staden och dess närmaste omgivning som den såg ut i kring sekelskiftet 1900. Inte minst berättar den detaljrikt om stadens innevanare ur olika samhällsklasser som de tedde sig för ett känsligt barn och tonåring. Söderhamn, denna för mig ljusa och glada stad, var för henne sinnebild för allt trist och tråkigt – Döderhamn döpte hon den till, även om hon, precis som jag, dansade på Östra Bergets dansbana.

En kontorsplats i Malmö blev en språngbräda ut till den

hägrande stora världen. I Paris umgicks hon med konstnärer och författare och i fortsättningen på den självbiografiska serien, *Den glada otryggheten* (1958) och *Botad oskuld* (1961) står bohemlivets både sorglösa och smärtfyllda tillvaro i centrum. Hon är avbildad både av Isaac Grünewald och Nils Dardel iklädd herrhatt och kavaj, vilket var många kvinnors svar på de manliga bohemernas excentriska klädsel.

Ulla Bjerne debuterade 1916 med romanen *Mitt andra jag* och utgav sedan ett tjugotal romaner och novellsamlingar, som ofta tar upp kvinnans situation och konflikten mellan eget skapande och äktenskap. 1922 gifte hon sig med läkaren Léon Biaudet och bosatte sig i Finland.

En mer idyllisk bild av sin barndoms stad ger Barbro Sedwall (f. 1918). Hennes far och farbror ägde i Söderhamn Sedwalls bageri, särskilt känt för sina goda "frallor" med deras alldeles speciella hårda och frasiga ytterskorpa. Barbro Sedwall berättar om arbetet i bageriet och livet kring detta i bilderböckerna *Bagarbarn* (1988) och *Vinter i kakhuset* (1997). Där möter jag på flera bilder min älskade morbror Yngve, som under några år arbetade med att köra ut bröd till kunder. Söderhamn återkommer i andra bilderböcker, t. ex. *Bilen Nitton-sjutton* (1984) i vilken farbror Nisse på tjugotalet under vardagarna fraktar bröd till mer avlägsna kunder, för att om söndagarna ta familjen på utflykt till byar utanför staden. Skärså fiskeläger, nu med en omtyckt badstrand och flera restauranger, fyller ett uppslag med pittoreska röda fiskestugor, och Orbaden utanför Arbrå var redan då ett populärt utflyktsmål.

Nina Östman och Barbro Sedwall är båda författare och konstnärer. En annan kvinna som också arbetade inom bägge områdena är Mollie Faustman (1883–1966). Hon föddes och bodde i Stockholm men vistades under flera under flera sommarhalvår i Hälsingland, dels på Kråkö utanför Hudiksvall, dels i den stuga som hon i början av 1920-talet köpte utanför Ljusdal belägen "38 mil från Stockholms beskäftighet". Mollie Faustman utbildade sig till konstnär, och höll "styvt" på att det var vad hon var. Att hon skrev artiklar och kåserier, utgav barnböcker, kåserisamlingar och memoarboken *Då* (1958) såg hon som något hon gjorde för att försörja sig. Förutom målningar med motiv från Hälsingland skrev hon *Stugan vid älven* (1942), där hon i kärleksfulla måleriska ordalag, beskriver inte bara landskapet utan också människor hon möter, husen, föremålen och den hälsingska kulturen. Hon återberättar många historier hon hört om äldre tider, inte minst sådana som har övernaturliga inslag. I berättelsen om storspinnerkan Kari Blom möter vi en kvinnogestalt som allt från barnaåren fått slita för sitt uppehälle, men som då hon berättar om sitt liv ändå kan skratta när hon sitter vid spinnrocken.

I bilderboken Bagarbarn (1977) berättar Barbro Sedwall om sin barndom med familjens bageri i Söderhamn. Skylten utanför väckte förundran hos varje barn. Trots nya ägare hänger skylten fortfarande kvar.

Teckning Barbro Sedwall/BUS. Foto Jerk-Olof Werkmäster.

Övriga konstnärer i Hälsingland arbetar framför allt med bild. Redan när Konstakademien öppnades för kvinnor 1864 fanns en studerande från Hälsingland – Hanna Blomqvist (f. 1835) som blev teckningslärare i Stockholm. Hilda Nordendahl (1849–1937), dotter till en prost i Enånger, gick på Akademien 1870–72 och vikarierade till och med ett år som teckningslärare vid Hudiksvalls läroverk för gossar, eftersom det saknades manliga sökanden!

Ungefär samtidigt med dessa två kvinnor studerade en annan hälsingeflicka på Slöjdskolan i Stockholm och utbildade sig till litograf. Det var Margta Rudolphi (1849–1936) från den kända släkten Rudolphi, där framför allt kvinnorna utmärkte sig för sin konstnärliga ådra. Margtas mor Brita Carlsdotter Rudolphi (1813–87) utarbetade tillsammans med sin syster Sara och prästdottern Christina Mathilda Stillmark den variationsrika delsbosömmen, som sedan utvecklades av döttrarna Karin och Margta. Flera kvinnor broderade för avsalu. Den mest omtalade bland dessa är Karin Andersson (1865–1948) gift med en murare och därför kallad Murar-Kare.

Mest känd bland de äldre konstnärerna är Marthe Bohm (1898–1972), gift 1927 med konstnären Gösta Bohm från Hudiksvall. Hon föddes i Tyskland och studerade vid Konstakademien i Dresden. Hennes motiv är främst landskap, hållna i en klar, frisk färgskala i en lätt, men allt mer kubiserande stil. Konsthallen i Bollnäs visade 2006 en återupptäckt konstnär, Ida Kristina Eriksson (1912–2003), som under sitt äktenskap fortsatt att måla i hemlighet, när man och barn inte var hemma. Målningarna med sin moderna prägel väckte sensation och kvarlåtenskapen har nu av döttrarna skänkts till kommunen. Den vars bilder nått längst utanför landskapet är Anna-Clara Tidholm, född i Stockholm, men bosatt i Arbrå. Hennes många illustrationer och bilderböcker har uppmärksammats och fått priser, bl. a. Resan till Ugri-La-Brek med text av Thomas Tidholm (1987), i vilken två barn letar efter sin döda morfar i en värld där dröm och verklighet flyter samman.

Nestorn bland Hälsinglands konstnärer i vår tid är Kerstin Ekengren (f. 1917), som tillsammans med sin man konstnären Sture Ekengren (1918–1996) bosatte sig på 40-talet i Järvsö. Hennes konstnärliga gärning omfattar främst textila offentliga verk, av vilka många återfinns i kyrkor, bl. a. den vackra korkåpan Granatäpple i linnedamast för Järvsö kyrka (1988). I hennes efterföljd arbetar Marie Gunnarsson (f. 1958), som sedan hon slutade sin utbildning vid Konstfacks textila linje haft en förankring i Järvsö. Två tre meter höga verk från 2001 i gamla hälsingetekniker, ett knypplat och ett stickat, föreställer härbren och för enar på så sätt kvinnlig tradition med manlig. Bland hennes kyrkliga textilier kan nämnas en handtryckt matta i Bollnäs kyrka och samtliga textilier för Trönö nya kyrka, återinvigd

2001 efter en brand. Kyrkan är nyritad av arkitekten Åsa Flarup-Källmark som från den gamla eldhärjade kyrkan bevarat tornet och gett det ett glastak med fri sikt mot himlen. Innanför tegelväggarna har hon skapat en öppen förgård med bänkar, rinnande vatten och växter. Som kontrast är den nya kyrksalen i ljusa färger och mjukare former. Altarutsmyckningen är en guldmosaik av en tredje kvinna, keramikern Signe Persson-Melin, formad till ett stort moln.

Kerstin Ekengren och Marie Gunnarsson får representera alla de kvinnor som bidragit till kyrkornas textila utsmyckning genom tiderna, med allt från mässhakar och altarbrun till den minsta servett att torka av kalken med.

En av Hälsinglands vackraste konstklenoder, Skogsbonaden från 1200-talet, hittades i Skogs kyrka 1912 där den använts som skydd för brudkronan. Originalen finns nu på Historiska museet i Stockholm, men 1999 invigdes uppsättningen av en vävd kopia i Skogs kyrka. Bonaden hade tagit sju år för väverskan Ingrid Östergård att väva färdig, så intrikat är både tekniken och mönstret. ”Inte ett enda inslag lika!” säger hon och lovordar samtidigt alla andra inblandade. Linet till varpen har vuxit i Skog och spunnits av Rut Färnström. Ullgarnen till varpen hade färgats in av Wählstedts garn i Dala Floda i tät kontakt med originalet på Historiska museet, där Margareta Nockert, som skrivit om bonaden, hela tiden delat med sig av sitt kunnande.

Innan vi lämnar den visuella kulturen måste de målade hälsingska korgarna nämnas. Intresset för denna länge bortglömda konst tog fart på nytt i början av 1970-talet. Vid en inventering fann man att de äldsta var från omkring 1840 och att de var vanligast i trakten kring Dellen, Voxnadalen och Arbrå. Brita Åsbrink (f. 1922), som då var chef för Bollnäs hemslöjd, initierade framställning av nya korgar, och studieförbunden ordnade kurser i korgmålning. Brittans dotter Anna-Carin Åsbrink (f. 1957), som bor på gården Långhans i Järvsö, har fortsatt hantverket och är nu dess främsta representant i Hälsingland.

Kvinnorna tar ton

Kvinnorna i Hälsingland är kända för sina vackra sångröster, och för att de ofta sjöng när de arbetade. Ett skillingtryck, Bojantans aftonvisa, är kopplat till en berättelse från mitten av 1600-talet. Gästgivarsonen Jonas Olsson från Vallsta i Arbrå hörde en ung vallflicka, Kerstin Jonsdotter, sjunga en sång och blev så betagen att han friade till henne. De gifte sig så småningom, och Kerstin blev en driftig värdshusmora.

Hälsingland trogen är Anna Öst (f. 1910) i Edsbyn som tillhör den kända musiker- och

artistfamiljen Öst. Hon turnerade under många år i folkparkerna och gjorde stor succé med schlagern Nicolina. Efter sin omvändelse 1971 övergick till att framförallt sjunga inom pingströrelsen.

Landskapets mest berömda sångerska är dock Barbro Svensson (f. 1938) från Järvsö, som fick artistnamnet Lill-Babs när hon som 16-åring blev vokalist i Simon Brehms orkester. Precis som Delsbostintan förtjänar hon epitetet folkkär, hennes framträdande har glatt många vare sig det har varit från en folkparks- eller operettscen eller i TV. Lill-Babs har varit sin hembygds bästa ambassadör, hon återvänder ofta och äger restaurangen Järvsögården. Järvsö har hedrat sin dotter med att inrätta ett Lill-Babs museum.

Ärade kvinnor

Innan jag lämnar Hälsingland vill jag nämna några kvinnor som av olika anledning kan sägas ha blivit ärade. En ära måste det vara att få en kyrka uppkallad efter sig. Ulrica Eleonora kyrka i Söderhamn invigd 15 januari 1693 bär Karl XI:s drottningens namn. Prinsessan Madeleine (f. 1982) är hertiginna av Hälsingland och Gästrikland och representerar ofta landskapen var för sig.

Vid porten till Jättendals kyrka står en runsten som inte bara är ovanlig utan unik – den har ristats på 1000-talet av Sveriges enda kända kvinnliga runstensmästare – Gunborga. Och i Järvsö finns en annan ovanlig runsten från samma tid – två söner hedrar sin mor: ”Unnulv och Fjolvar reste denna sten efter Haurlau sin moder”.

I tusen år har kvinnor i Hälsingland lämnat bestående spår efter sig. De av mig nämnda kan slå följe med många, många fler av både kända och i dag okända kvinnor som alla är värda att uppmärksammas.

Läs gärna

Andersson, Maj-Britt/Ericson, Nina: *Husbibeln: möte med gårdar*, Prisma, 1998.

Brodén, Märta: *Delsbosöm. Långsöm och tofssöm från Delsbo*, LT:s förlag, 1974.

Danielsson, Sofia: *Stina Rodenstam. Ideolog och organisatör i 1900-talets hemslöjdsarbete*, Textilmuseet Högbo/Nordiska museet, 1986.

Faustman, Mollie: *Stugan vid älven*, Wahlström & Widstrand, 1942.

Janson, Erik (red.): *Levande textil. Svenska Turistföreningens årsskrift 1987*.

Lidberg, Eva: *Kvinnominnen från nordvästra Hälsingland*, Ljusdalsbygdens museum.

Rideland, Finn: *Hälsingland*, Bilda Förlag, 2004.

Birgitta Almqvist

Medelpad

Byggmästare och tusenkonstnärer

”Inmot aftonen kom jag till Sundsvall, vilken stad är en liten fläck, belägen mellan tvenne höga backar.” Så beskrev Linné Sundsvall efter sin genomresa i maj 1732. Sundsvall fick stadsprivilegier i början av 1620-talet, dels 1621, dels 1624. Landskapsnamnet Medelpad är känt sedan 1200-talet, men till dess ursprung och betydelse finns olika förklaringar. En som med tanke på läget förefaller trolig är att det är sammansatt av fornsvenskans Medhal och padhi med betydelsen ”mitten av vattenväg”.

Att berätta om de många kulturbärande kvinnorna i Medelpad är en svår uppgift. Jag har valt några av dem som finns ibland oss i dag och några som tillhör längesedan flydda tider. Min övertygelse är att vet man inte något om ’dået’ så hänger ’nuet’ i luften och för att citera Marcus Tullius Cicero: ”Att förbli okunnig om ting som hände innan man var född är att förbli ett barn”. Så möt därför Sara-Lena född 1833, Christina 1845, Sofia 1854, Frida 1865 samt Anna 1906,

I ”Sångsvall” sjunger alla, men några sjunger vackrare än andra. Följ med och träffa våra två hovsångerskor, Siv Wennberg och Hjordis Schymberg. Stäm så in i en kuplett av sundsvallsflickan Gurli Bergström, som blev hela Sveriges Kai Gullmar, och låt dig underhållas av Medelpads utflugna sångfågel Helen Sjöholm och den återvända musikalartisten Anna Norberg. Medelpad har liksom Frankrikes Provence en månghövdad konstnärskoloni. En av våra kvinnliga konstnärer från förr är Sigrid Hjertén, mest känd som målarinna och Sofia Gisberg, kvinnan som skapade Vängåvan i Sundsvall i slutet av 1800-talet. Bland våra kvinnliga konstnärer i dag har jag valt två med speciella tekniker i sitt bildskapande: Ulrika Lönnå, framstående med sina textila bilder och Sofia Rustan med bland annat broderi och grafik.

Sara-Lena – byggmästare

Först ska vi besöka Sara-Lena, ”byggmästare och tusenkonstnär” som Hans-Olof Jonsson kallar henne i sin bok om tjärnfolket i Gudmundstjärn, ett skogshemman där människor levde i självhushåll i 165 år. Visst ser ni väl Sara Lena där hon står nere vid sågen och synar bräddor, som hon ska använda till att förfärdiga en skänk till stugan sin eller en säng till lille sonen. Se också hur hon arbetar med sin vänsterhand, den enda fullt brukbara, den högra fastnade hon en gång med i skördetröskan. När hon ska hantera såg och hammare har hon